

SZEMLE

Ioan Chindriș, Nicolina Iacob, Eva Mârza, Anca Elisabeta Tatay, Otilia Urs, Bogdan Crăciun, Roxana Moldovan, Ana Maria Roman-Negoi, *Cartea românească veche în Imperiul Habsburgic (1691–1830), Recuperarea unei identități culturale – Old Romanian Book in the Habsburg Empire (1691–1930), Recovery of a cultural identity*, Studiu introductiv / Introduction by Eva Mârza, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2016, 1014 p.

Egy monumentális könyv, A/4-es formátumban ezer oldalt is meghaladó terjedelemben. A román retrospektív nemzeti bibliográfia egy új mérföldköve. A Román Tudományos Akadémia – amelyet röviddel Románia létrejötte (Havasalföld és Moldova 1859-ben történt egyesítése) után egy Irodalmi Társaságként alapítottak – 1895-ben elhatározta a „régí román könyvek” bibliográfiájának összeállítását. Időhatáru az 1508 (az első nyomtatott román könyv), és az 1830 (a „régí román irodalom” hagyományos záró dátuma, vagyis nem nyomdatechnikai váltást jelez a dátum) közti időszakot jelölték meg. A munkákkal fél évszázad alatt készültek el, négy kötetben adták közre az eredményt: Ioan Hodoș, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche (1580–1830)*, vol. I–IV, București, Academia Română, 1903–1944. A most kézben tartott mű, a legújabb bibliográfia, egy, Eva Mârza által irányított kutatás egyik terméke.

Minden nagy bibliográfiai vállalkozásnak, amely „nemzeti”-nek mondja magát, nehéz eldönteni (1) a címét, (2) az időhatárait, (3) és a *patrioticum* jellegét, amely alapján figyelembe vesszük az adott nyomtatványt, incorporáljuk a korpuszba. (Ezokról a kérdésekről a nemzeti

bibliográfiák előszavai értekeznek, és lásd BORSA Gedeon cikkeit (*Magyar Könyvszemle*, 82(1996), 261–264 és *Magyar Könyvszemle*, 100(1984), 253–266), továbbá P. VÁSÁRHELYI Judit írását, *Magyar Könyvszemle*, 125(2010), 119–123).

Kezdjük a címmel. A VD 16, *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts* ugye „német nyelvterületet” mond magáról. „Összefüggő nyelvterület”, hiszen például Erdély, vagy a Magyar Királyság nincsen benne (jóllehet német hivatalos nyelvű területek is voltak, németek nyomtattak, sokszor németül). Az RMNy, a *Régi magyarországi nyomtatványok* is – nagyon helyesen – tartalmazza az Erdélyi Fejedelemségben megjelent művek leírását, pedig Erdély, közjogi értelemben, nem volt a Magyar Királyság része. És folytathatnánk a sort az egyes országok retrospektív nemzeti bibliográfiáinak címeivel. A román munkaközösség most ugyancsak gondban lehetett, hogy miként határozzák meg annak a területnek a nevét, ahol 1691 és 1830 közt románul, vagy román szerzőtől megjelent nyomtatványok megjelentek. Ezen időhatárok közt két európai rendezés is történt (a spanyol örökösödési háború után, 1713-ban, és a napóleoni idők lezáróan, 1815-ben. Habsburg Birodalomnak – történeti értelemben szigorúan véve – csak 1804/1806-tól nevezhetnénk azt a területet, amelyet a kötet mellékletében közölt térképen is látunk. Kétségtelen azonban, hogy jobb címet nem lehetett volna találni. Földrajzilag nézve, a kötetben szerepel a legnagyobb terület, amely a Habsburg fennhatóság alatt állt, és ott román nyelvű könyv, vagy román származású személy műve, vagy a románokat bemutató könyv megjelent. Így szerepel benne Velence, az olténiai

Râmnis Vâlcea (Olténia 1718 és 1739 között volt császári család „országja”), és Galícia is.

Az időhatárok megválasztása hasonlóan összetett kérdés. A magyar retrospektív nemzeti bibliográfia például eredetileg az első nyomdatermék megjelenésének az évét választotta kiindulópontnak (1473), és egy sikertelen függetlenségi harcot lezáró békének az évét záródátumként (1711). Ez utóbbi a *historia litteraria* időhatára is: ekkor jelent meg az első bio-bibliográfia a Magyar Királyság és Erdély tudósairól, íróiról. (Fontosnak tartom e helyen idézni David Czvittinger (1675–1743, egy felföldi német *hungarus*) munkájának a teljes címét: *Specimen Hungariae literatae, vironum eruditione clarorum, natione Hungarorum, Dalmatarum, Croatarum, Slavorum atque Transylvanorum, vitas, scripta, elogia et censuras ordine alphabetico exhibens. Accedit bibliotheca scriptorum qui extant de rebus Hungaricis. Francofurti et Lipsiae, Jobst Wilhelm Kohles, 1711.* Czvittinger nem említi a *natio*k sorában a németeket, és az erdélyieket nem részletezi.) A román kollégák most a Német Római Birodalmon belüli Erdélyi Nagyfejedelemség létrejötte dátumát (1691) választották – egy történelmi dátumot – kezdő évnek, és egy irodalomtörténetit a felső időhatárnak (1830). Fontosabb ezeknél a történeti, irodalomtörténeti érveknél azonban az, amelyet a szerzők a mű alcímében jeleztek: „*A román kulturális öntudat felépülése*”. Ez az a korszak, amikor a román kulturális identitás kialakult, megfogalmazódtak szempontjai, kialakultak intézményei. Ehhez a folyamathoz a nyomtatott könyv, még a keleti ortodox keresztény környezetben is – nem csökkentve a képek, a kéziratok és a szóbeliség jelentőségét – nagyban hozzájárult.

A könyvben szerepeltetnek minden nyomtatványt, amely román nyelven jelent meg, és azokat, amelyeket román szerző írt, vagy rendezett sajtó alá. Vagyis a nyelvi és a szerzői *patrioticum*okat. A nyelvi érv vitathatatlan. A korszakban eldönteni azt, hogy ki, milyen nemzetiségű, komoly filológiai munkát kíván, és sok esetben nincsen *a korra vonatkozóan* relevanciája az eredménynek. Az akkoriakat ez nem, vagy kevéssé érdekelte, igaz a bibliográfia záró dátumához (1830) közelítve egyre inkább.

Nagyon fontos azonban észrevenni, hogy hány magyar, illetve német mű román fordítása szerepel a könyvben, vagy éppen, hány magyar nyelvű mű, amelynek létrehozásában román szerző is közreműködött (például a Csíksomlyón nyomtatott katolikus magyar énekes könyvek, amelyek a román származású, magyarul kiválóan tudó, sok tekintetben magyarrá vált ferenceseknek köszönhetőek (Kájoni János, vagy Ioan Caian Valachus).

Az egyes nyomtatványok leírása nagyon részletező. Leginkább a magyar nemzeti bibliográfiára hasonlít ebben a tekintetben, de annál több, hiszen angol nyelven is bemutat minden egyes könyvet. Természetesen felhasználta az RMNy filológiai eredményeit. Kevesebb is ennél, hiszen az egyes kiadványok kiadástörténetét nem írták meg a szerzők. A részletes címléírásán túl – a cirill, és a görög betűket szabványosan áttírták latin betűkkel – nagyon alapos a könyvek metszet és díszanyagának bemutatása. Minden egyes tételnél szerepel az illető műre, kiadásra vonatkozó szakirodalom rövid említése is. Csak ritkán találtam olyan esetet, ahol hiányzik valami, a magyar és a német szakirodalom számbavételében is teljességre törekedtek a szerzők. Nekem hiányzik például – az egyébként bőven hivatkozott – Gál-di Lászlónak egy jelentős tanulmánya: *Az erdélyi magyar tudományosság és a kolozsvári egyetem hatása a román tudományra = Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története*, szerk. Bisztray Gyula, Szabó T. Attila, Tamás Lajos, Kolozsvár, Erdélyi Tudományos Intézet, 1941, 285–304. Emellett kritikai megjegyzésem még annyi lenne, hogy nem szerencsés nemzetközileg elfogadott rövidítéseket – ráadásul, amelyeket a román kollégák is pontosan ismernek – másként használni. Így Szabó Károly RMK I–II. ebben a kötetben „Szabó és évszám” megoldást nyert.

A kötet szerkezete számomra furcsa egy retrospektív nemzeti bibliográfiát illetően. Az egyes tételek nem kaptak sorszámot, és az időrend helyett, az egyes nyomdahelyek román elnevezései alfabetikus rendjében az időrend mindig újra kezdődik. A sorszámok még ebben a szerkezetben is jól jönnének. Például rögtön kitűnne, hogy melyik nyomdahelyen mennyi

könyvet adtak ki (így most az oldalszámokból lehet erről benyomásunk). Látszana, hogy Erdély és Buda azok a helyek, ahol valóban jelentős mennyiségű román könyv megjelent. A Partium (Nagyvárad), vagy Arad, Temesvár, Kalocsa, Bécs, Velence, vagy éppen Lemberg ezekhez képest nem számottevő. A kötet végén, terjedelmes fejezetben (939–992.) sorolják fel a szerzők a csak említésből ismert, példány nélküli kiadványokat.

Ezt a szerkezetet követi a nagyszerűen megírt, román és angol nyelven közölt hosszú (64 oldal) előszó, amely Eva Márza munkája. Egy román könyvkiadás-történet. Kismonográfia, amely ugyancsak az egyes nyomdahelyek sorrendjében halad. A rövidítések jegyzéke egy valódi könyvtörténeti bibliográfia. Ennek alapján a román könyv történetének tanulmányozása nem csupán elkezdődhet, hanem komoly, elmélyült ismeretek szerezhetők. Az előszó végén a szerző külön írt néhány oldalt arról, hogy miként értelmezhető, különösen a 18. század második felétől, a könyv szerepe a román kulturális identitás megerősítésében.

A hatalmas bibliográfiához sajnós, csupán egyetlen mutató járul: időrendben egy-egy sorban megemlítve a kiadványokat. Ebből azonnal látszik, hogy 1801-től 1830-ig több román könyv jelent meg, mint az azt megelőző időszakban. Miért nincsen személy-, illetve helynevek mutatója? Nem derül ki az előszónak a könyv használati módját ismertető részéből. Pedig kellene. Vagy egy külön kötetben adják ki, ami valószínűtlen, vagy, készül az 1508 és 1690 között megjelent művek és kiadványok bibliográfiája, és a két korszakhoz közös mutatókat szándékoznak kiadni. Ha így van is, nem kellene elfeledni egy olyan konkordanciát sem, amely az egyes országok retrospektív nemzeti bibliográfiáinak a viszonyát mutatja a régi román könyvekhez (a magyar, a szlovák, vagy éppen az osztrák bibliográfiára gondolkodok). Igaz, nehéz lesz, miután ebben a kötetben – ahogy említettem –, az egyes kiadások nem kaptak tételszámot. Annál is fontosabb lenne egy ilyen mutató, mert ebben a könyvben a helynevek kizárólag románul szerepelnek (kivéve a címléírást persze, ahol az eredeti forma

megmaradt). Viena, Venetia, vagy Karlowitz még csak jól érthető, de nem igazán világos, hogy ha Wien Viena, Venezia pedig Venetia, akkor a mai Szerbiában található Сремски Карловци (Sremski Karlovci) miért Karlowitz, németül, vagy Trnava miért nem egyszerűen románul Sămbăta Mare (szlovákul szerepel). Ugyanakkor az ukrán Чернівці (Csernyivci) miért románul szerepel (Cernauti). A kötetben Gyulafehérvárt a történeti román néven találjuk fejezet címként (Bălggrad), a térképen Alba Iuliaként van kiemelve. Mindezek a szerkesztési gondok megoldhatóak egy jó, minden nemzeti nyelvi formát rögzítő helynévmutatóval.

De mindezek az apróságok csak szeplők egy hatalmas munka kiváló eredményén. Hiszen Románia, ezzel a kötettel egy új, nemzetközileg jól használható, a román könyv történetét szövegesen is bemutató retrospektív nemzeti bibliográfiával gazdagodott. Várjuk, hogy elkészüljön, hasonló módon, az 1508 és 1690 közötti időszakra is egy bibliográfia, abban egy közös, a teljes korszakra (1508–1830) vonatkozó mutató rendszerrel.

MONOK ISTVÁN

Tipográfia régtől fogva, A nagyváradai nyomdászat 450 éves története, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár–Argumentum Kiadó, 2016.

A magyar nyomdásztörténeti szakirodalomban ritkaságszámba megy az olyan reprezentatív díszalbum, mint amilyen a nagyváradai nyomdászat kezdetének 450. évfordulójára jelent meg nemrég. A kitűnő minőségű és jól válogatott képanyaggal illusztrált kötet a 16. századi kezdetektől egészen a második világháborúig tárgyalja a helyi műhelyek tevékenységét. Az egyes fejezeteket az adott korszakok szakértői: Bánfi Szilvia (16. század), V. Ecsedy Judit (17. század), Emödi András (18. század) és Boka László (20. század) írták, s ezekbe a legfrissebb kutatások eredményeit is beledolgozták. A 19. századra vonatkozó részt, friss levéltári adatgyűjtés híján, Naményi Lajos 115 éve megjelent monográfiájából emelték át a szerkesztők (*A nagyváradai nyomdászat története*, Budapest, Athenaeum, 1902, 59–77.).